

Pokrof

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

JAARGANG 65

NUMMER 3

JUN-JUL-AUG 2018

3 Prisma van de vrijheid

– Dolf Bruinsma

Een jongetje op straat in Oost-Aleppo
(Foto: G. van Dartel).

6 Geef Syrië niet op – Geert van Dartel

9 Christenen van Syrië

– Heleen Murre-van den Berg

12 Meditatie: Christoforus

– Paul Brenninkmeijer

15 De colleges van Schmemann waren een feest – Johan Meijer

18 Archimandriet Boris Choltsjev

– Paul Baars

21 Oriente Cattolico (signalement)

– Leo van Leijssen

22 Korte berichten

23 Byzantijnse Liturgie XXII: Eniggeboren Zoon – Leo van Leijssen

Deze editie begint met het thema van de vrijheid; vrijheid zoals de begin dit jaar overleden Russisch-orthodoxe aartspriester van Amsterdam, vader Sergei Ovsianikov, die zag. Kort voor zijn dood kwam zijn boek 'Het prisma van de vrijheid' in het Russisch uit. Dolf Bruinsma spreekt over dit boek en zijn auteur. Geert van Dartel en Heleen Murre-van den Berg bezochten beiden onlangs het geteisterde Midden-Oosten en vertellen elk over Syrië en zijn christenen. De meditatie is bij een icoon van de bekende Sint-Christoffel, een kleurrijke heilige. Johan Meijer genoot ooit letterlijk én figuurlijk onderricht van de bekende Orthodoxe liturgist, vader Alexander Schmemann (1921-1983), en haalt goede herinneringen aan hem op. Vader Boris Choltsjev (1913-1971) was een bijzondere priestermonnik in de Sovjet-Unie, Paul Baars vertelt waarom. Er volgt een bespreking van de nieuwe Oriente Cattolico, een jubileumuitgave bij het honderdjarig bestaan van de Congregatie voor de Oosterse Kerken in het Vaticaan. En Pokrof besluit zoals gewoonlijk met de rubriek 'Byzantijnse liturgie', dit keer over de hymne 'Eniggeboren Zoon' uit de Goddelijke Liturgie.

Veel zomers leesplezier met deze nieuwe Pokrof.

Leo van Leijssen
redactiesecretaris Pokrof

De illustraties op de omslag:

Voorzijde: Kloosterkerk Sint-Naum, Republiek Macedonië (Foto: M. Končarević);
Achterzijde: Pauw op terrein Sint-Naumklooster (Foto: Annevy/Wikimedia Commons).

Pokrof verschijnt vijfmaal per jaar en is een uitgave van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

Redactie: Paul Baars (hoofdredacteur), Dolf Bruinsma, Geert van Dartel, Leo van Leijssen (redactiesecretaris), Johan Meijer, Nick Pouls, Katja Tolstaja, Iglia Vassileva-van der Heiden, Huub Vogelaar.

Administratie en redactiesecretariaat:

Pokrof, Emmaplein 19^D,
5211VZ 's-Hertogenbosch, tel: 073-7370026,
e-mail: secretariaat@oecumene.nl, website:
<http://www.oecumene.nl/Publicaties/Pokrof>
De auteurs zijn verantwoordelijk voor de

inhoud van hun bijdragen en geven niet de mening van de redactie weer. De redactie is verantwoordelijk voor titels en tussenkopjes alsook voor foto's en hun ondertekeningen. Voor mogelijke onjuistheden in aankondigingen van liturgievieringen en evenementen kan de redactie niet aansprakelijk worden gesteld. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden reacties in te korten of niet te plaatsen.

Opzeggingsdienen vóór 1 december in 's-Hertogenbosch te geschieden, anders worden men verondersteld abonnee te blijven.

De abonnementsprijs is €22,50 voor Nederland, voor het buitenland €27,50, giro IBAN: NL 61 INGB 0005679145 (BIC: INGBNL2A) t.n.v. Tijdschrift Pokrof, 's-Hertogenbosch.

Opmaak: VANDARTEL, Oss.
Drukwerk: Laumé Mediapartners.

Het prisma van de vrijheid

Aartspriester Sergei Ovsiannikov, van de Russisch-orthodoxe Kerk Heilige Nikolaas van Myra in Amsterdam, ging in december van het vorige jaar naar Sint-Petersburg voor een presentatie van zijn boek over de vrijheid. Al niet gezond meer, kreeg hij daar een longontsteking, en stierf kort daarop in Nederland, in de afgelopen Orthodoxe kerstnacht, begin 2018. Hieronder besteden we aandacht aan de overledene, zijn parochie, en zijn boek.

Schrijver van dit artikel herinnert zich levendig de plek waar het begon: een zolder naast de Nikolaaskerk in Amsterdam, tegenover het Centraal Station. Nauwe gangen en trappen, zeven deuren, en dan was je er: hier werden vanaf april 1974 de eerste liturgieën gevierd. Er moest een Amsterdamse orthodoxe parochie komen, was besloten door vijf mensen, waaronder de gedenkwaardige Alewijn Voogd (1927-2002). Deze was in die tijd diaken, en werd in 1978 tot priester gewijd. Met rooms-katholieke hulp kwam de kapel er, op zolder. Er was samenwerking met de Servisch-orthodoxe parochie, met vader Janko Stanić.

Springlevend

De Russen raken los van de Serven, en we zien in de loop der jaren een opeenvolging van kerkruintes – steeds groter. De doopkapel van De Duif in de Utrechtse Dwarstraat, de voormalige Immanuelkerk in de Kerkstraat, en dan nu alle luxe en ruimte in de Tichelkerk en het voormalig Kapucijnenklooster aan de Lijnbaansgracht. In het begin een handvol gelovigen op zolder, en nu 500 mensen van 24 nationaliteiten in de Jordaan. Vergrijzing en ontkerkelijking schijnen hier geen rol te spelen; de tamelijk grote kerk is op zondag vrijwel geheel gevuld, met veel, eigenlijk vooral, jonge

| 'Een boek over de vrijheid' (Foto: J. Forest)

mensen. Het maakt een springlevende indruk. De parochiebladen doorlezend krijg je bewondering voor de legers vrijwilligers die zich bezighouden met regeling van financiën, bouw, onderhoud, en verzorging van diensten.

Anthony Bloom

Van de priesters noemen we Alewijn Voogd – vader Alexis, de eerste priester – en degene waar het hier over gaat, vader Sergei, gewijd in 1990. Op dit moment heeft de parochie vier priesters. En steeds is van belang de persoon Anthony Bloom (1914-2003), metropoliet van Sourzh, de benaming van het diocees Groot-Brittannië en Ierland, dat onder het patriarchaat van Moskou valt. Met hem, een bekende persoon in Engeland, in de media en door zijn publicaties, hebben eerst v. Alexis, daarna v. Sergei, belangrijke contacten gehad en lange gesprekken gevoerd. Even op Sergei's levensloop vooruitlopend: hun beider priesterwijdingen zijn

door hem verricht. V. Alexis kreeg van hem de raad in Amsterdam een parochie te vormen – v. Sergei de suggestie om daar te werken, in een stad met meer Russen dan in Londen.

Levensweg

Sergei Ovsjannikov, geboren in 1952 in Leninograd, en opgroeïend in de repressieve jaren '50 en '60, was tersluiks gedoopt, buiten medeweten van zijn vader, een gewetensvolle communist. Als Sergei in 1978 besluit aan de Geestelijke Academie te studeren, neemt zijn vader in een ingezonden stuk in de Pravda daar afstand van. De tijden zijn ernaar. Maar eerst dient hij in het leger – de weg van de discipline lijkt hem goed voor zijn geestelijke vorming. Hij heeft een dienstdienst in Kaliningrad. Daar bezoekt hij het graf van Kant, en wordt hij opgesloten, wegens afwezigheid zonder toestemming. Als hij na zijn straf aan iemand vertelt dat hij eigenlijk wel een leuke tijd had, wordt hij naar de cel teruggestuurd. In zijn boek komt deze episode nog aan de orde.

Daarna komt er een tijd dat hij in het geheim de werken van Florenskij, Berdjajev en Sjostov bestudeert, en deelneemt aan gespreks-groepen over het geloof. En dan de Geestelijke Academie. Na zijn afstuderen kan hij onderzoek doen en doceren. De aanstelling wordt beëindigd als hij in 1986 met een buitenlandse trouwt: Aliona Voogd, dochter van, die nu alweer een poos het koor in Amsterdam dirigeert. Een priesterwijding in Rusland zat er om die reden ook niet in. Wel is hij in zijn Russische periode tot diaken gewijd: een diaken werd niet geacht te preken, en kon weinig kwaad. Toch heeft hij dat wel gedaan in het dorp Vyrica, waar in de Chroesjtsjov-periode ongehoorde dingen zijn gebeurd: de kerk werd er gesloten; parochianen die zich verzetten werden door de militsia met honden weggejaagd; de iconen werden vernield en in kampvuren gegooid. In 1989 kan hij in Londen komen, voor wetenschappelijk onderzoek, onder meer Bijbelwetenschap. In Londen komt de beslissing voor het priesterschap. Na de priesterwijding in 1990 vertrekt hij spoedig naar Amsterdam. Zijn werk is voor de groei en ontwikkeling van de parochie daar van groot belang geweest.

Een boek over vrijheid

Aan het begin van zijn boek over de vrijheid vertelt Sergei Ovsjannikov hoe hij in zijn militaire dienstdienst, vroeg jaren zeventig, in eenzame opsluiting raakte: niets te doen, lezen

en schrijven mocht niet, geen contacten. Alles binnen het systeem van de angst – was dit niet het meest radicale verlies van vrijheid? En juist in die omstandigheden, vertelt hij, ontdekt hij de vrijheid. “De vrijheid kan alleen in God zijn.” Voor de lezer lijkt het wat kort door de bocht; als het zo gesteld is, kun je wel ophouden met lezen. Maar het vreemde is dat de gevangene, communistisch opgevoed, vrijwel geen religieus onderricht had gehad, weinig wist van religie, slechts een beperkt idee had van wie God is en wat de vrijheid in God inhoudt, maar toch een religieus bewustzijn kreeg..

Die vrijheid bleef voor hem een thema voor het leven, en moest in een boek worden uiteengezet: *Kniga pro svobodu*, ‘Een boek over de vrijheid’, of misschien ‘voor’ de vrijheid. Het is geen geleerd theologisch of filosofisch werk, ik zou het vooral pastoraal willen noemen. Als we zien hoe het is opgebouwd: 1. “Verloren vrijheid”, 2. “Zichzelf vinden”, 3. “Door het prisma van de vrijheid”, 4. “Een uitweg naar de vrijheid” (of: “de wil”), wordt ons al een programma duidelijk.

Omdat het boek op dit moment nog niet in vertaling is verschenen, is het hiervolgende geen bespreking als gebruikelijk. Het leek me zinniger enige thema's eruit te nemen, waarmee dan mogelijk een idee gegeven is van de inhoud van het boek.

De omgang met de Bijbel spreekt tot de verbeelding. Als de slang zijn listen heeft bedreven en in de appel van de Boom der Kennis is gebeten, is daar vooral de schaamte. Een nieuw soort weten van Adam is de ontdekking dat hij naakt is. *De schaamte en de angst* doen hun intrede. De angst komt in het boek nog vaak terug. De angst betekent het verlies van de vrijheid. En pas in vrijheid leven we naar het beeld van God. God schiep in vrijheid de mens, en als de mens leeft naar zijn beeld en gelijkenis wil dat zeggen dat hij leeft in vrijheid; en als dit nog onvolledig het geval is, moet hij ernaar streven. Het werken aan het zelf, en daarmee aan de persoonlijke vrijheid, is het onderwerp van het boek.

De *uittocht uit Egypte* is het verhaal van de uittocht uit de onvrijheid. Het morrende volk, dat aan de slavernij bij de vleespotten de voorkeur gaf, is deze vrijheid niet waard. Daarom gaan er veertig jaar overheen eer het Beloofde Land betreden mag worden, en wel door diegenen die vervuld zijn van “een nieuwe geest”. Paulus zal zich later tot de Korinthiërs richten: ‘Ons innerlijk vernieuwt zich van dag

tot dag.' (2 Kor. 4:16) De ervaring van vrijheid is voor vader Sergei uiteindelijk de ervaring van Pasen, van de Verrezen Heer: "De weg naar de vrijheid is de weg naar de opstanding uit de doden" (p. 40).

In dit verband is er ruime aandacht voor de *ascese*. Niet die van de versterving, het kastijden van het eigen lichaam en het afzien van de wereld. Lichaam en wereld zijn Gods werk. En de tempel van de ziel is het lichaam, een woning die onderhouden moet worden. Maar ook hier: hoe meer gulzigheid en hebzucht, hoe meer spullen om je heen, hoe minder vrijheid. In zijn Kanon richt Andreas van Kreta zich in scherpe bewoordingen tot de ziel: ziel, waarom slaap je, sta op! Wat gebeurt het weinig dat de mens zijn ziel onderzoekt, en in zijn ziel de Schepper vindt. De Kanon wil ons opwekken. Het is ook het verhaal van de wijze en de dwaze maagden. De ziel is ziek, en kan de weg gaan naar het licht, dat in vreugde en vrijheid wordt beleefd. De vreugdeloze dagen liggen achter ons, en zijn veranderd in een feestdag.

In het Nieuwe Testament gaat het over de *wording van de nieuwe mens*, we herinneren ons de woorden van Paulus tot de Korinthiërs. De duisternis van de Wet maakt plaats voor het licht van het geloof. We zien het ook in de ondertitel van het boek van Ovsiannikov: (vrij vertaald) "Van het wettige naar de liefde". Want alleen in vrijheid kan de mens tot liefde komen. We zijn dan bij het *geloof*. Geloof ontstaat niet uit een reeks meningen en overtuigingen, maar uit handelen. Los van de rollen die je in het leven speelt, kies je hier voor één ik - in de grote vreugde, die te onderscheiden is van de kleine vreugden die de reclame ons belooft. De weg erheen beschrijft Ovsiannikov als een gang door het labyrint: soms lijkt het of je juist verderaf raakt van het doel, en je komt op wegen die doodlopen. In dit verband behandelt de schrijver de acht hartstochten, die hij tenslotte verbindt met de vijf elementen van aarde, water, vuur, lucht en ether.

Want een van de hartstochten is de *toorn*. De toorn is verduisterend, ontnemt je de controle. En was daar niet de toorn van Jahweh, toen het Uitverkoren Volk het gouden kalf aanbad? De toorn van God betreft niet het individu, maar een volk, ze is eerder een moment in de schepping, een kracht die het afgedwaalde volk terugvoert. De toorn is ook deel van de *ascese*: de kracht van de zelfbeheersing. Denk aan de ziel bij Plato, die bestaat uit de wagenmenner en de paarden die hij bedwingt: het nobele en het weerspannige paard.

Nederlanders en Russen

Wat een Russische priester aan Nederland opvalt, wil ik u niet onthouden. Het staat vooral in het hoofdstuk over vrijheid en politiek. Allereerst het idee over het eigen land. Voor het moederland zou de Rus willen sterven. De Nederlander interesseert dit niet zo. Waar voelen ze zich thuis? Voor de Nederlandse ziel kun je vooral denken aan het Straatje van Vermeer: de stoep is schoon, de bezem staat tegen de muur, de dienstbode is er. Of aan de kalme interieurs van De Hoogh. De Rus, zegt de schrijver Platonov, verlangt naar Kitezj, de legendarische stad die in al haar schoonheid onder het water verdween. Kitezj - de ideale woning.

Bij rampen zou de Rus de zaak met eigen lijf en leven beschermen. De Nederlander voorkomt de rampen liever. Hij neemt zijn voorzorgsmaatregelen, en daarbij moet natuurlijk veel worden overlegd. We horen dit vaker uit het buitenland: vanwege de voortdurende aanwezigheid van zee en rivieren moeten we veel overleggen en polderen. Het heroïsche moment bij de Rus, het vergaderen van de Nederlanders. Enigszins verrassend is de uitspraak: in het Westen heb je meer democratie, in het Oosten meer vrijheid. In het Westen draait het leven vooral om kennis doorgeven naar elkaar en problemen oplossen. In het Oosten is er toch meer een traditie om het leven te beschouwen als een weg, die zelfs bij de dood nog niet helemaal is afgelegd.

Overheersend is hier de vrijheid, en de liefde. Waar angst is kan geen vrijheid zijn, en geen liefde. En geen ruimte voor scheppend bezig zijn, in kunst en in het dagelijks leven. In de liefde bezien we de medemens zoals God naar ons kijkt. Ovsiannikov noemt de film *Andrej Rubljov* van Tarkovski, waarin de iconenschilder bezwaar heeft tegen het uitbeelden van het *strasnyj sud*, letterlijk: het vreeswekkende oordeel. Want hoe kan de vrees worden verbonden met de liefde? Rusland, opgevoed met angst, is trouwens het enige land waar het zo heet. In alle andere landen spreekt men van het Laatste Oordeel, de uiteindelijke ontmoeting met God.

Dolf Bruinsma

Met dank aan Vincent van Buuren en Victor Lagodin van de Russisch-orthodoxe parochie te Amsterdam.

Geef Syrië niet op – Kom over en help!

De oorlog in Syrië, die al zeven jaar duurt, is een grote catastrofe. Vóór de oorlog woonden er bijna 24 miljoen mensen in Syrië. De oorlog kostte aan 400.000 mensen het leven, er zijn 12 miljoen vluchtelingen (waarvan 6 miljoen buiten Syrië), er is immense schade aan woningen in de dorpen op het land, en hele woonwijken in grote steden zoals Damascus, Homs en Aleppo zijn verwoest.

In april was ik enkele dagen in Syrië. Dankzij enkele fondsen en bijdragen van parochies, leden en donateurs heeft de Katholieke Vereniging voor Oecumene Caritas Aleppo en enkele andere diaconale projecten in Syrië ondersteund. Al langer wilde ik naar Syrië toe om de mensen te leren kennen en de situatie met eigen ogen te zien.

“Welcome to Syria!”, mailde mgr. Antoine Audo

| In Aleppo: verwoest stadsdeel (Foto: G. van Dartel).

sj. half maart 2018. Mgr. Audo is bisschop van de Chaldeeuwse kerk in Aleppo en was tot december 2017 voorzitter van Caritas Syrië. “Het ziet ernaar uit dat de situatie in Damascus nu veilig is en ik hoop dat je zonder problemen naar Homs en Aleppo kunt reizen.”

Hoewel in de weken daarna de zaken rondom Damascus vanwege de strijd in Oost-Ghouta ernstig escaleerden, was de observatie van mgr. Antoine Audo sj. niet onterecht. Toen ik op 19 april in Damascus aankwam, vertelden mensen me dat ze blij waren dat ze eindelijk weer vrij en zonder angst over straat konden gaan. Twee maanden geleden was dat nog onmogelijk.

Eén van de eerste gewaarwordingen was het grote verschil in perceptie van de situatie. In Nederland brengt alleen het noemen van het woord ‘Syrië’ al een schrikreactie te weeg vanwege het oorlogsgeweld, de verwoesting, de vluchtelingen en het regiem. In Syrië viel me –

ondanks alles – de vriendelijkheid van de mensen op, hun veerkracht, diep geloof en de behoefte aan contact.

Onderwijs

In Damascus ontmoet ik bij het patriarchaat van de Melkitische Grieks-katholieke Kerk zuster Joseph Marie en zuster Fida van de congregatie van Besançon. Deze congregatie is al sinds 1923 in Syrië actief in het onderwijs. Door de oorlog zijn ze zwaar getroffen. Hun nieuwe school die in 2007 geopend werd en plaats bood aan 3.000 kinderen uit Damascus en de voorstad Jaramana, werd in 2012 grotendeels verwoest. De school lag in de vuurlinie van de strijd tussen regering en rebellen. Inmiddels hebben de zusters op het terrein van het patriarchaat op provisorische wijze het basisonderwijs georganiseerd. In noodlokalen wordt aan 160 kinderen onderwijs gegeven. Ook heeft het patriarchaat ruimtes beschikbaar gesteld voor het kleuteronderwijs. We gaan er een kijkje nemen. De vier- en vijfjarigen zingen ons vrolijk toe in vloeiend Frans: “Bienvenue, Monsieur Printemps”. De kinderen hier zijn tijdens de oorlog geboren. Ze hebben nooit vrede gekend, maar in de klas heerst een aangename en opgewekte sfeer.

Kunnen de kinderen van Syrië ooit de verschrikkingen van deze oorlog, die nog niet is afgelopen, achter zich laten? Op het hoofdkantoor van Caritas laat Sandra Awad, directeur communicatie, me een aantal kindertekeningen zien. Ze gaan over de angsten van kinderen. De tekeningen refereren aan oorlog: bominslagen op huizen, moord en doodslag, een rivier van bloed. De zangeres Missy Higgins maakte er gebruik van voor haar videoclip bij het lied *Oh Canada* dat ze over de komst van Syrische vluchtelingen maakte.¹ In dit lied is Canada het nieuwe perspectief waar voor de vluchtelingen hoop gloort. Maar hoe zit dat met Syrië zelf? Is er voor het land en de achttien miljoen mensen die er wonen nog hoop?

Caritas Syrië

Caritas Syrië is net als de zusters van Besançon een belangrijk teken van hoop. In Damascus, Homs en Aleppo heb ik kennis gemaakt met jonge, goed opgeleide en gemotiveerde medewerkers. De activiteiten richten zich op een viertal kerntaken: armenzorg, medische zorg, onderwijs en ouderenzorg. Verspreid over het

land zijn er acht lokale afdelingen die volgens dezelfde principes en methodiek werken. Gelukkig ontvangt Caritas Syrië veel steun van zusterorganisaties uit Europa en andere delen van de wereld. Ook uit Nederland. Zonder die steun zou het niet gaan. Fadi Zainoun, directeur van Caritas Homs, vertelt dat Caritas in de stad een goede naam heeft. Iedereen weet Caritas te vinden en instellingen in Homs werken graag met Caritas samen. Voor de medische zorg heeft Caritas met 7 ziekenhuizen contracten afgesloten. Door de oorlog is de armoede schrikbarend toegenomen. Caritas steunde gedurende de oorlogstijd 12.000 families.

Verlangen naar vrede

Samen met Fadi bezoek ik het klooster van de Jezuiten waar op 7 april 2014 pater Frans van der Lugt sj. werd vermoord. Op de muur bij de ingang van het klooster is in houtskool een groot portret van pater Frans getekend. In het klooster spreken we bij zijn graf met enkele broeders die hem goed gekend hebben. Pater Magdy vertelt dat de aanslag op pater Frans van der Lugt welbewust en heel gericht was. Ze wilden hem doden. De aanslag was een aanslag op het samenleven van de grote godsdiensten in Syrië. Het is bijzonder om op deze plek, bij dit graf te zijn, en te bidden voor vrede in Syrië en vrede tussen de godsdiensten in nagedachtenis van een man die hier echt zijn leven voor heeft gegeven.

In Aleppo kom ik aan op de 22^e april, een denkwaardige datum. Precies vijf jaar geleden werden twee aartsbisschoppen van Aleppo, de Grieks-orthodoxe Paul Yazigi en de Syrisch-orthodoxe Gregorius Ibrahim Hanna samen met twee priesters ontvoerd. 's Avonds is er in de Grieks-orthodoxe kerk van Aleppo in aanwezigheid van vele vertegenwoordigers van de kerken en de burgerlijke overheid een recital van de Libanese zanger Gabriel Abdel Nour. Patriarch Afrem van de Syrisch-orthodoxe Kerk is er speciaal voor gekomen vanuit Damascus. Ook de nuntius Mario Zenari is erbij. En, opmerkelijk, de Groot-Mufti van Syrië, Achmad Badreddin Hassoun. De kerk is helemaal vol. Er is veel pers aanwezig. Voor de televisie worden opnames gemaakt. Gabriel Nour zingt een aantal religieuze gezangen, zoals het Credo en het Onze Vader in het Aramees. Maar ook gezangen uit “De Profeet” van Khalil Gibran. En natuurlijk bezingt hij de mooie stad Aleppo en het

¹ <https://www.missyhiggins.com/oh-canada-official-video/>

| Het graf van pater Frans van der Lugt sj te Homs, Syrië
(Foto: G. van Dartel).

na bezoeken we *Terre Sainte*, het centrum van de Franciscanen waar iedere week honderden christelijke families naartoe komen voor rust en ontspanning. Ik ontmoet daar de club van ouderen van de Vincentiusvereniging, die op het terrein van *Terre Sainte* onderdak heeft gevonden, omdat hun verblijf in de Oude Stad verwoest is. 's Middags heb ik een ontmoeting met de staf van Caritas Aleppo onder leiding van de jurist George Kahal. Ze vertellen over hun ervaringen en hun motivatie. Indrukwekkend. Samen met mw. Magda gaan we later op de middag nog naar het verwoeste Oost-Aleppo waar Caritas met onderwijs en psychosociale zorg begonnen is. Mw. Magda vertelt dat het aanvankelijk moeilijk was om het vertrouwen te winnen, maar dat het werk van Caritas inmiddels ook daar zeer gewaardeerd wordt. We gaan naar de burgemeester van de wijk om ons bezoek aan te kondigen en rijden vervolgens door de straten van Oost-Aleppo. Hier was het industriële hart van Aleppo. Er is niets van over. Her en der zijn er weer winkeltjes. Er wonen nu ca. 9.000 mensen. Langzaam komt het leven terug.

diepe verlangen naar vrede. Na afloop van het recital volgen enkele toespraken. Patriarch Afrem benadrukt dat Syrië niet kan bestaan uit één kleur. Christenen horen al 2.000 jaar bij Syrië. Hier is het christendom begonnen. De extremisten willen christenen uit Syrië verdrijven, maar zijn daar niet in geslaagd. De patriarch spreekt zijn dank uit aan het Syrische leger en roept vluchtelingen op naar hun land terug te keren. Zijn woorden sluiten aan bij de gezamenlijke verklaring die patriarch Afrem samen met zijn Grieks-orthodoxe collega patriarch Johan X deze dag liet uitgaan.²

Aleppo

De laatste dag van mijn korte bezoek breng ik door in Aleppo. Samen met medewerkers van Caritas Aleppo ga ik naar de zwaar gehavende Oude Stad. Bij het Al-Farhatplein is zwaar gevochten en de schade enorm. Sinds een jaar is het weer rustig. De herstelwerkzaamheden aan de Maronitische kathedraal, waarvan het dak was ingestort, en de Rooms-katholieke kerk zijn begonnen. Goed om dat ook te zien. Daar-

Oproep

Het beeld dat wij in Nederland van Syrië hebben wordt in hoge mate bepaald door het oorlogsnieuws en de internationale politiek. Dat is begrijpelijk en al complex genoeg. Dat er zelfs in tijd van oorlog en terreur nog een ander niveau van leven bestaat, ontgaat ons. In de paar dagen dat ik in Syrië was heb ik daarvan iets mogen zien en ervaren. De veerkracht van de mensen is groot en bewonderenswaardig. Maar de mensen en de kerken in Syrië lijden zeer vanwege de oorlog en de verwoesting, vanwege het verlies (er is geen familie die niet getroffen is), de tekorten, maar ook vanwege het isolement waarin het land verkeert. Deze reis heeft me ervan doordrongen dat humanitaire hulp voor de mensen in Syrië en hulp voor de kerken in het land waar de naam 'christen' voor het eerst gebruikt werd, meer dan ooit nodig is. We mogen niet wegstappen en er zijn goede kanalen om hulpverlening te organiseren.

Geert van Dartel

² <http://syriacpatriarchate.org/2018/04/common-statement-the-five-year-anniversary-of-the-abducted-bishops-of-aleppo/>

De christenen van Syrië

*Heleen Murre-van den Berg, hoogle-
raar Oosters Christendom te
Nijmegen, was vorige maand in
Libanon en ontmoette daar christenen
uit Syrië of mensen die nauw met hen
verbonden zijn. Mede geïnspireerd
door wat dezen haar vertelden, schrijft
ze over de christenen van Syrië. Is er
enige duidelijkheid over hoe hun situ-
atie nu is, zowel van hen in Syrië zelf
dat nog altijd in oorlog is als van hen
die gevlucht zijn. En wat wacht de
christenen in het land zelf in de nabije
toekomst in het geval van een
mogelijke vrede?*

Begin mei sprak ik in Libanon een jonge theologiestudente die vertelde over het Syrische dorp waar ze vandaan kwam. Ze zou daar ook voor de zomer weer naar toegaan en was voorzichtig optimistisch over de situatie. Haar streek was rustig en het merendeels christelijke dorp werd beschermd door het Syrische regeringsleger en de troepen van de Libanese Hezbollah (een bondgenoot van het Syrische regiem) tegen eventuele aanvallen van extremisten. Ze sprak zich verder niet uit over de politiek, maar het leed weinig twijfel dat ze hoopte dat deze rust zou voortduren en dat de oorlog ook op andere plaatsen snel ten einde zou zijn.

Assyrische christenen

Eerder die week had ik met mensen uit de Assyrische gemeenschap in Libanon gesproken. Zij vertelde me dat een groot deel van de Assyrische vluchtelingen die in 2015 en 2016 in Beiroet terecht waren gekomen, inmiddels vertrokken was. Niet terug naar Syrië, maar naar het westen, vooral naar Canada en Australië, de twee landen die relatief veel christelijke vluchtelingen hebben opgenomen. De mensen die ik sprak hoopten dat er ook voor hen snel een visum zou komen, hopelijk naar een land waar zich al wat familie bevond. De Assyrische vluchtelingen in Beiroet waren grotendeels afkomstig uit de dorpen bij de rivier de Khaboer in het noordoosten van Syrië. Deze dorpen waren in de jaren dertig van de twintig-

Altaarruimte van de Chaldeeuse kerk in Aleppo (Foto: G. van Dartel).

ste eeuw gesticht door Assyriërs die oorspronkelijk van het Hakkari-gebergte in Zuidoost-Turkije kwamen en daar tijdens de Eerste Wereldoorlog uit waren verdreven. Na die oorlog kwamen ze in Irak onder Brits bestuur terecht, maar het lukte de Britten niet een goede plaats voor hervestiging van deze groep te vinden. Na de gedeeltelijke onafhankelijkheid van Irak in 1932 werd het nog moeilijker een oplossing voor deze Assyrische vluchtelingen te vinden, want vanwege hun onafhankelijke tribale organisatie en hun grote loyaliteit aan de Britse koloniale heersers lieten ze zich moeilijk in de Irakese staat invoegen. In 1933 nam de spanning snel toe, en in de zomer vond in het dorp Semele een massamoord op een deel van deze Assyrische groep plaats. Veel van de overige Assyriërs vluchtten daarop naar Syrië dat toen onder Frans bestuur stond. De Fransen stonden toe dat ze zich in de Khaboerstreek vestigden.

Deze dorpen vormden zo'n tachtig jaar een veilige plaats om te wonen, zij het dat het een zwaar en arm bestaan was, waarbij de meesten afhankelijk waren van irrigatielandbouw die in droge jaren weinig opbracht. In het voorjaar van 2015 vielen troepen van IS deze dorpen aan, vernietigden woningen en kerken, en namen meer dan driehonderd mannen en vrouwen gevangen, waarbij een deel van de jongere vrouwen ook als seks-slavin bij IS-commandanten terecht kwam. Degenen die op tijd weg konden komen vluchtten naar Noord-Irak en van daaruit veelal naar Libanon, waar ze door lokale Assyriërs werden opgevangen. Terwijl in de loop van 2015 en 2016 via lange onderhandelingen en betalingen van grote sommen losgeld alle Assyriërs van deze groep waren vrijgekocht, begon ondertussen de uitreis naar het westen.

Gevlucht of gebleven

Via Libanon, Turkije en Jordanië vluchtten ook Syrisch-Orthodoxen en Armeniërs vanwege de oorlog in Syrië naar het westen, vooral degenen die, net als de Assyriërs, pas na de Eerste Wereldoorlog in Syrië een toevluchtsoord hadden gevonden. Juist in de noordelijke streken van Syrië, waar relatief veel van deze nakomelingen van overlevenden van de Turkse genocide woonden, hebben de aanvallen van IS en verwante groepen vele christenen uit hun dorpen en steden verjaagd. Ook de Syrisch-Orthodoxen en Armeniërs zijn grotendeels buiten het Midden-Oosten terecht gekomen, in Canada en Australië, en in Duitsland en andere Europese landen. Van de Armeniërs zijn er relatief veel naar Armenië gegaan. Ook in Nederland zijn Syrisch-Orthodoxe vluchtelingen uit Syrië terecht gekomen, terwijl ook christenen van de grootste kerk van Syrië, de Antiocheens-Orthodoxe (Roem) Kerk hier asiel hebben aangevraagd en gekregen. De eersten konden zich bij al bestaande Syrisch-Orthodoxe parochies in Nederland aansluiten, de Antiocheens-Orthodoxen hebben ondertussen in Amersfoort de eerste Arabischsprekende Orthodoxe parochie gevormd. Naast de vlucht voor radicaal-islamitische groepen die het ook specifiek op christenen voorzien hadden, vluchtten anderen om aan de gevolgen van de oorlog in regeringsgebied te ontkomen: hetzij omdat huis en haard door het regeringsleger vernietigd was, hetzij omdat jonge mannen dienstplicht in het regeringsleger wilden vermijden.

Een klein deel van de Syrisch-Orthodoxe, Assyrische en Armeense christenen die door IS en andere radicaal-islamitische groepen werden aangevallen, maakte een andere keuze: zij sloten zich aan bij het Syrische oppositieleger (Syrian Democratic Forces) dat samen met de Koerdische troepen en de westerse geallieerden IS uit Syrië en Noord-Irak verdreef. Sommige van deze jonge Syrische christenen hopen op internationale erkenning van Rojava, de seculiere Koerdische provincie die zich in het noordoosten van Syrië heeft ontwikkeld. Rojava probeert sterk in te zetten op seculier burgerschap, zodat religie geen of een veel minder belangrijke rol in de organisatie van de samenleving speelt. Of dat op termijn ook houdbaar zal blijken gezien de druk op Koerden om vooral voor hun eigen belangen op te komen, is op dit moment nog niet goed te voorspellen.

Onder het Syrische regiem

Maar ook in regeringsgebied zijn vele christenen gebleven. Dit betreft vooral degenen die in door de regering gecontroleerde gebieden wonen waar geen strijd heeft plaatsgevonden. In veel van die gebieden (Damascus, de kustgebieden, delen van Aleppo en nu ook van Homs en Hama) heeft het leven z'n normale gang weer enigszins hernomen of is zelfs niet fundamenteel verstoord geweest. Dit betreft ook het christelijke gemeenschapsleven, de kerkgang en de feesten. Vanuit deze groep zal geen kritiek op de regering klinken, en sterker nog, naar buiten toe zullen ze de president en het regeringsleger volmondig steunen. Dit bleek afgelopen 14 april nog weer eens, toen op de dag van de (bescheiden) vergeldingsaanval van de VS, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk vanwege de gifgasaanval op Ghouta, de patriarchen van de Grieks-Orthodoxe, Syrisch-Orthodoxe en Grieks-katholieke Kerk niet alleen de betrokken landen voor hun betrokkenheid bij het in hun ogen onnodige geweld scherp veroordeelden, maar ook de kerken in die landen opriepen hun veroordeling te delen. De verklaring werd ingeleid met een nogal provocerend motto: 'God is met ons, begrijp dit, alle volken, en onderwerp jezelf!' ('God is with us: Understand all ye nations and submit yourselves!'; deze tekst uit de liturgie voor Kerstmis verwijst naar Jes. 8:9). Ook de protestantse synode van Syrië riep haar partners in de VS en elders op deze aanval te veroordelen. Terwijl sommige christenen in Libanon begrip hadden

Voorgevel van de Melkietische Grieks-katholieke patriarchale kerk in Damascus, Syrië (Foto: G. van Dartel).

expliciet gemeld dat ze hun uiterste best zullen blijven doen om hen terug te vinden. Meer in het algemeen benadrukken ze ook in die verklaring nog eens dat dergelijke aanslagen op christenen hen niet uit Syrië weg zullen jagen.

Bij een mogelijke vrede

Als de oorlog in Syrië, zoals velen op dit moment verwachten, ten einde zal komen zonder dat het regime van Assad vervangen zal worden, zal dit voor de korte termijn betekenen dat de christenen in Syrië, ondanks dat de oorlog hun aantal en mogelijk ook hun relatieve percentages flink heeft verminderd, waarschijnlijk in grotere aantallen aanwezig zullen blijven dan in buurland Irak. Daar

voor deze uitspraken van de kerkleiders, veroordeelden andere deze vergaande uitspraken in felle bewoordingen. Gezien het feit dat deze verklaringen heel wat verder gingen dan veroordeling van geweld in het algemeen, kun je je afvragen of de kerkleiders niet onder druk zijn gezet door de Syrische regering om met een dergelijke verklaring te komen.

De ontvoerde aartsbisschoppen

Ondertussen zijn de twee aartsbisschoppen van Aleppo, Mar Gregorius Yohanna Ibrahim van de Syrische-Orthodoxe Kerk, en Paulus Yazigi van de Grieks-Orthodoxe Kerk, die op 22 april vijf jaar geleden gekidnapt werden, nog altijd niet terug. Zowel kerkelijke als politieke leiders in de betrokken kerken geloven dat ze nog steeds in leven zijn, meest waarschijnlijk in handen van al-Nusra dat in het noorden van Syrië nog steeds gebieden in handen heeft. In een verklaring op 22 april van dit jaar hebben de patriarchen van de twee kerken nog eens

hebben oorlog en geweld de afgelopen jaren nog een veel groter effect op de christelijke bevolking gehad, deels omdat christenen daar meer dan in Syrië expliciet doelwit waren, deels omdat er, behalve in het Koerdische noorden, nauwelijks streken zonder oorlogsgeweld waren.

Tegelijkertijd zal de toekomst van de christenen in Syrië sterk afhankelijk zijn van welke voorwaarden een vredesovereenkomst zal bieden voor lange-termijn stabiliteit in Syrië en de omliggende landen. Het moge duidelijk zijn dat een korte-termijn overwinning van Assad door significante delen van de bevolking niet van harte gesteund zal worden. Als er, na zo'n vredesovereenkomst, geen zichtbare en concrete stappen worden gezet naar een inclusieve en democratischer samenleving zal een dergelijke vrede de voedingsbodem voor een nieuw conflict vormen.

Heleen Murre-van den Berg

Christoforus

Dienaar van de Allerhoogste

Christoforus is een Griekse naam die letterlijk Christusdrager betekent. Hij wordt ook wel Christoffel genoemd. Zijn levensverhaal is sterk legendarisch. Soms wordt hij zelfs met een hondenkop afgebeeld, omdat men ooit geloofde dat er werkelijk zulke mensen bestonden.

Volgens de legende leefde Christoffel in de derde eeuw na Christus, en groeide op als een heiden. Hij was enorm groot en sterk. Hij wilde in zijn leven iemand dienen die de meeste macht had. Zo werd hij de lijfwacht van een koning. Maar hij merkte dat die koning bang was voor de keizer die nog veel meer te vertellen had dan hij. Toen ging Christoffel in dienst bij die keizer. Hij merkte dat die keizer steeds een kruis sloeg als-ie de naam van de duivel hoorde. De keizer was bang voor de duivel. Toen dacht Christoffel: 'Dan moet ik de duivel gaan dienen.' Christoffel ging op reis en kwam een groep ridders tegen die er heel vervaarlijk uitzagen. De leider van de ridders vroeg: 'Wat doe jij hier?' Christoffel zei: 'Ik zoek de duivel'. 'Nou dat treft', zei die ridder, 'dat ben ik'.

Christoffel was blij dat hij de hoogste macht op aarde kon gaan dienen. Maar eens voerde de weg langs een kruisbeeld dat in de berm stond. De duivel keerde meteen om en zocht een omweg om niet langs dat kruisbeeld te hoeven rijden. Toen merkte Christoffel dat de duivel bang was voor een nog hogere macht. Christoffel verliet de duivel en ging in zijn eentje verder op reis. Totdat hij een monnik ontmoette die hem vertelde over Christus. Christus was aan het kruis gestorven als de Heer van hemel en aarde. De monnik zei Christoffel hoe hij Christus moest dienen. Vlakbij was er een woeste rivier, er was geen brug en veel reizigers verdronken als ze die rivier wilden doorwaden om over te steken. De sterke Christoffel moest voortaan de reizigers door het water naar de overkant dragen.

Op een dag stond er een kind aan de oever dat overgezet wilde worden. Christoffel nam het kind op zijn schouder, leunde met zijn andere hand op zijn zware boomstam en waadde door het kolkende water, dat steeds woester werd. Maar hoe verder hij liep, hoe zwaarder het kind werd. Christoffel werd heel erg bang, hij dacht: 'Nu verdrink ik zelf nog.' Eindelijk bereikte hij de overkant en zette het kind op de grond. Hij zei: 'Het leek wel alsof de hele wereld op mijn schouders drukte.' Toen zei het kind: 'Je hebt niet alleen de hele wereld op je schouders gedragen, maar ook Hem die de wereld geschapen heeft. Ik ben Christus, de koning die je zo lang gezocht hebt om te kunnen dienen'.

Christoforus of Christoffel is de beschermheilige van de reizigers. In West-Europese middeleeuwse kerken is hij vaak groot geschilderd op fresco's bij de westelijke deur, toentertijd doorgaans de traditionele uitgang van het kerkgebouw. Zo zal hij de gelovigen beschermen op hun reis langs vaak gevaarlijke wegen. In veel auto's zag je en zie je soms nog een medaille met Christoffel als beschermheilige.

Het verhaal van Christoffel stelt ook ons moderne mensen de vraag: wat wil ik met mijn leven doen? Waar leef ik voor? In het evangelie zegt Jezus dat wie zich dienstbaar maakt aan een

| Griekse icoon van Christoforus met hondenkop.

medemens, in feite God ontvangt. Een vriend had mij gevraagd deze icoon van Christoffel voor hem te schilderen. Tijdens het schilderen besepte ik: 'Hijzelf is Christoffel'. Want naast zijn gewone werk is hij ook mantelzorger voor een oudere hulpbehoevende. Hij doet dit met liefde, maar het wordt af en toe gewoon te zwaar. Ik vertelde hem dit toen de icoon klaar was, en hij erkende dit.

Op de icoon zie je hoe de kleine Christus zijn hand als een zegen op het hoofd van Christoffel legt. Met Gods zegen kun je een heleboel, maar er is ook een grens aan wat een mens aan kan. Aan de overkant gekomen zal Christoffel het kind loslaten. Niemand hoeft boven zijn krachten beproefd te worden. Ook deze vriend niet. In de Schriftrol stond op het voorbeeld een voor mij onleesbare tekst. Ik dacht aan de woorden van Jezus: 'Mijn last is licht en mijn juk is zacht'. Maar daarvoor was te weinig ruimte op de banderol. Zo koos ik voor de tekst: 'De Geest des Heren rust op

Mij', uit het 4^e hoofdstuk van het evangelie van Lucas, waar staat dat Christus gekomen is om ons mensen te bevrijden van al wat ons bedrukt (Luk 4: 18 e.v.).

Hoe ging de legende verder? Toen de kleine Jezus van Christoffel na zijn overtocht afscheid nam, zei hij: 'Je moet de boomstam waar je op leunde tijdens de overtocht naast je hut in de grond steken'. De volgende dag was die een palmboom geworden met heerlijke dadels eraan. Ons leven wordt pas echt vruchtbaar als we onze taak in het leven met de zegen van Christus uitvoeren, wiens last licht is, wiens juk zacht is.

De colleges van Schmemann waren een feest

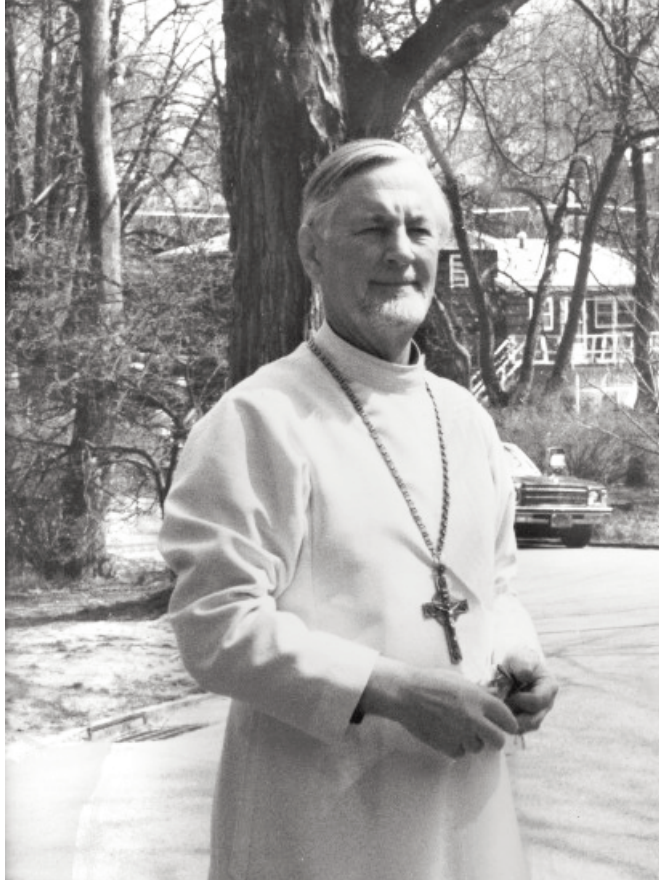
Alexander Schmemann (1921-1983) was een gerenommeerd Orthodox theoloog, wiens invloed reikt tot op de dag van vandaag. Johan Meijer, voor wie hij een belangrijk leermeester was, haalt herinneringen op aan deze briljante en innemende man.

“**H**eb jij nog college gehad van Schmemann?” vraagt men mij wel eens, en daarin schuilt dan een soort jaloezie. En terecht, want ik ben heel dankbaar dat ik dat heb mogen meemaken. Het heeft me een inzicht en liefde voor de Orthodoxie gegeven die me mijn hele leven is bij gebleven. Zelfs is het de grond waarom ik niet Orthodox geworden ben. Want wat ik van Father Schmemann heb meegereggen is, dat er geen scheiding bestaat in de Kerk van Christus. Er zijn wel verschillende accenten, sommige terecht, sommige niet terecht. Maar die breken Christus niet, “Christus is niet in stukken verdeeld.” Ik heb mijn notities van de colleges nog, en laat anderen daar graag van genieten.

Zijn leven

Allereerst even: wie was Father Schmemann? Want niet iedereen kent hem en zijn geschiedenis. Father Alexander Schmemann werd in 1921 geboren in Talinn in Estland in een gezin van Russische emigrés van na de Communistische Revolutie van 1917. Zijn vader was nog officier geweest in de keizerlijke garde. Dat heeft Alexander ook zeker gevormd, want hij heeft altijd iets behouden van de houding van een officier.

Als kind nog verhuisde hij met zijn familie naar Frankrijk. Daar maakte hij zijn middelbare

In de Paastijd droeg Father Alexander Schmemann altijd een witte toog ter gedachtenis aan de verrijzenis.

school af, ging studeren aan de Universiteit van Parijs, met als specialisatie (kerk)geschiedenis, en trouwde met Juliana Osorguine. Daarna studeerde hij aan het St. Sergius Orthodoxe Theologische Instituut van Parijs. In 1946 werd hij priester gewijd en gaf vanaf datzelfde jaar college in kerkgeschiedenis aan het St Sergius Instituut. In 1951 werd hij uitgenodigd om les te geven aan het Saint Vladimir's Orthodox Theological Seminary in New York. Toen dit seminarie in 1962 verhuisde naar Crestwood, New York, werd hij Dean (rector) van de faculteit, wat hij bleef tot zijn dood in 1983.

Hoe kwam ik op Saint Vladimir's terecht?

Father Alexander was een briljant docent. Hij was niet voor niets gevraagd het docentencorps te versterken van Saint Vladimir's. Maar dat wist ik toen nog niet. Ik was in 1964 naar Canada gekomen om in de Oekraïense provincie van mijn congregatie, de redemptoristen, me in te werken in de pastoraal van de Griekskatholieke Oekraïners. En waar kon ik dat beter dan in deze afdeling van mijn congregatie die zich speciaal inzette voor de vele emigranten uit Oekraïne, die zich in Centraal-Canada hadden gesetteld. De Belgische redemptoristen hadden zich, onder de bezielende en moedige leiding van pater Achiël Delaere, hun lot aange trokken. Dat was in het begin van de twintigste eeuw en hun moeite was uitgegroeid tot een bloeiende ordesprovincie. Een uitstekende plek om de taal en liturgische traditie van deze Oosterse Kerk te leren kennen. Met heel veel dank denk ik aan die tijd terug.

De aartsbisschop van Winnipeg - onze bisschop - was in die tijd een medebroeder, metropoliet Maxim Hermaniuk. Hij had nog in België zijn theologische studies afgesloten met een Magister-graad aan de Universiteit van Leuven. Hij was een erkend theoloog en had als bisschop deelgenomen aan het Tweede Vaticaanse concilie (1962-1966). Metropoliet Maxim ried me aan gebruik te maken van het feit dat ik "aan deze zijde van de oceaan zat" en te gaan studeren aan het Saint Vladimir's Seminary waar Father Schmemmann doceerde, die hij in Rome had leren kennen, als Orthodox waarnermer van het Concilie.

Zo schreef ik een brief naar Saint Vladimir's en werd aangenomen op voorwaarde dat ik als volledig student zou deelnemen en dus ook de examens zou afleggen. Het was in die tijd nog geen gewoonte dat katholieke studenten werden toegelaten. En men vroeg dus ook een speciale goedkeuring van mijn overste. Nog steeds ben ik dankbaar dat metropoliet Maxim me die raad gegeven heeft. Zou kwam ik dus in Crestwood. Via de *Knights of Columbus*, waar ik lid van was, vond ik huisvesting in Tuckahoe bij een Ierse familie.

Ik voelde me onmiddellijk thuis op Saint Vladimir's. De studentengemeenschap kwam uit de verschillende Orthodoxe jurisdicties in Amerika: Russen, Bulgaren, Grieken, Serviërs, Japanners, en natuurlijk 'bekeerde' Amerikanen. Dat resulteerde in een bont gezelschap, wat de levendigheid van de colleges bevorderde.

Father Schmemmann zorgde er ook voor dat je je op je plaats voelde en beschouwde je ook duidelijk als een lid van de studentengemeenschap.

Liturgie

Father Schmemmann gaf Liturgische theologie. En theologie was het. Het ging er bij hem niet om de rubrieken (liturgische voorschriften, *red.*) te bestuderen. Maar voor hem was de vraag: "Wat gebeurt er? En wat is daar de betekenis van?" Dat we bijvoorbeeld afzonderlijke momenten van de tijd vieren - overigens in navolging van de Joodse traditie -, is omdat God verschijnt in de tijd. De Verlossing is een historisch gegeven. Dat is iets anders dan de jaarlijkse terugkeer van de geboorte van de Egyptische godin Isis bij voorbeeld. Dit inzicht kleurt inhoudelijk het vieren van het kerkelijk jaar. We groeien als Kerk en worden zo steeds meer Kerk.

Natuurlijk heb je daar de rubrieken bij nodig, maar niet om de zogenaamde geldigheid veilig te stellen. Wat we vieren moet zelf spreken. Dit inzicht resulteerde in boeiende colleges over de viering van de Vespers en de andere vieringen van de dag en de week en van de feestkalender. Voor Father Schmemmann zijn Vreugde en Viering de basis van de Liturgie. Vreugde om het komen van Gods Rijk en de Viering ervan. En waar beleven we dat het meest? In de viering van de Eucharistie. De Eucharistie is daarmee de kern van alle liturgie, waar dus alle liturgische 'activiteit' omheen geordend is.

Een markante onderstreping van dit inzicht herinner ik me nog, toen Father Schmemmann sprak over de beginxologie van de Eucharistieviering: "Gezegend het Koninkrijk van de Vader en de Zoon en de heilige Geest, nu en altijd en in de eeuwen der eeuwen". We moeten niet zeggen "Gezegend is het Koninkrijk...", nee, het is een uitroep, een themastelling, zo men wil. Met deze uitroep wordt het Koninkrijk opgeroepen. Het Koninkrijk van God is het ware thema van de Eucharistie, want het is de realiteit van het Koninkrijk die aan ons in de viering zal worden meegedeeld. Die beginzegen geeft dus de richting aan die we gaan, Christus volgend in zijn doortocht van deze wereld naar de Vader. En dan kunnen wij alleen maar *Amen* zeggen en deelnemen aan deze beweging.

Father Schmemmann was ook een begenadigd celebrant. Wanneer hij voorging, ervoer je dat hijzelf in praktijk bracht wat hij in de colleges verkondigde. Zo onderstreepte hij het belang van de verstaanbare taal. Dus vierde hij in het

Father Alexander Schmemmann tijdens de Grote Intocht in de Goddelijke Liturgie, 'Christus volgend in zijn doortocht van deze wereld naar de Vader' (Foto: K. Sokolov / Wikimedia Commons).

Engels, behalve de *Ektenie van de Catechumenen*. Die vierde hij steeds in het Kerkslavisch, want voor hem was het Russische volk (in de Sovjet-Unie) in een staat van catechumenaat, zolang het communisme duurde.

Overigens was hij heel uitgesproken als het over taal ging. Je kunt niet eenvoudig de Kerkslavische teksten omzetten in Engelse.

'Want dan krijg je alleen maar een *Russische* liturgie in het *Engels*. Het moet een Amerikaanse liturgie worden. Dat betekent theologische kennis en poëtische creativiteit.'

Kerkelijk recht als theologische discipline

Op Saint Vladimir's was professor Bogoljepov (86 jaar!) de docent voor kerkelijk recht. Hij had nog les gegeven in Sint Petersburg vóór de Russische revolutie. Hij werd ziek en Father Schmemmann nam zijn colleges over. Een zegen! Want we konden enkele weken genieten van een stuk theologie van het kerkelijk recht, waar ik nog dankbaar voor ben. Het gaat niet om wetten en regels. Het gaat er om de Kerk te helpen haar weg naar het Koninkrijk zo zuiver en geordend mogelijk te begeleiden.

In dit verband was de zorg voor een authentieke integratie van de Orthodoxie een belangrijke drijfveer van zijn handelen. En daarbij was de

geschiedenis van het kerkelijk recht een prachtige leerschool. Father Schmemmann leed onder de verdeeldheid van de Amerikaanse Orthodoxen over de vele 'nationale' jurisdicties. Voor hem was het nationalisme de ziekte van de Orthodoxie. Daarom steunde hij met alle kracht de ontwikkeling van de samenwerking van de verschillende Orthodoxe bisschoppen in de SCOBA, de *Standing Conference of Orthodox Bishops of America*. Maar hij wilde meer en het was hem dan ook een geweldige vreugdevolle beslissing toen in 1970 het Patriarchaat van Moskou aan de *Orthodox Church in America* autocefalie verleende. Niet de *Orthodox Church of America*, maar in *America*, een open uitnodiging naar alle jurisdicties op de weg van eenheid.

Zo maar enkele gedachten, feiten en gevoelens, als ik terugdenk aan die mooie tijd op Saint Vladimir's. Ja, het was een feest college te hebben van Father Schmemmann. Maar ook hem te mogen kennen.

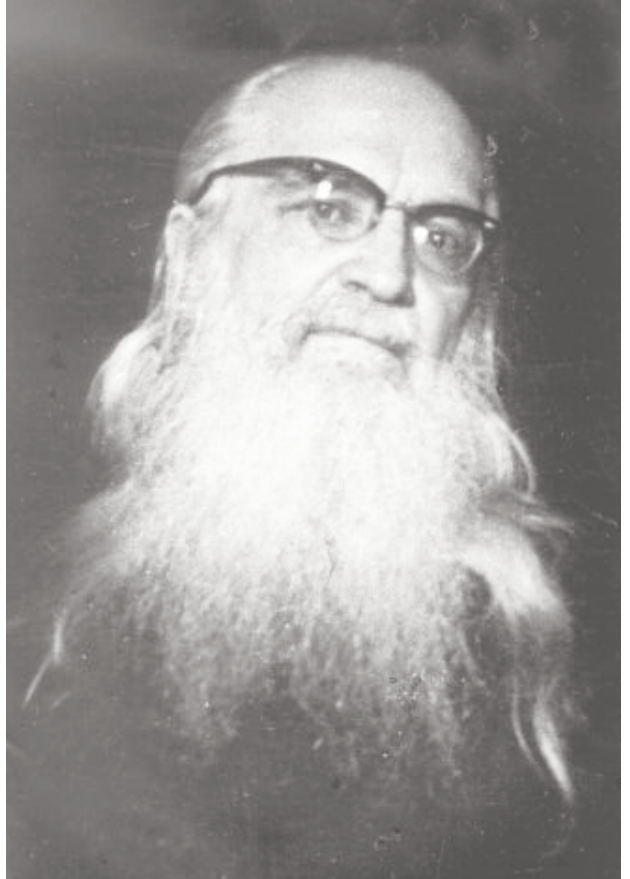
Helaas hebben niet meer mensen van deze profetische man kunnen genieten, want hij stierf veel te jong, op 62-jarige leeftijd. Eeuwige gedachtenis!

Johan Meijer

Archimandriet Boris Choltsjev

“Blijf maar vertrouwen op God. Dan komt alles goed”

Vader Pavel Adelgeim (1938-2003), de bekende Russische priester over wie in Pokrof al enkele malen eerder is geschreven, en later zijn weduwe Vera Michailovna (*1941) vertelden Paul Baars regelmatig over vader Boris Chóltsjev (1895-1971). Vader Boris' foto hangt er in hun eetkamer tussen de (klein)kinderen alsof hij een familielid is. Hij was voor hen een grote steun toen ze in de jaren '70 in Oezbekistan woonden. In 2017 verscheen een boek over hem met een levensbeschrijving, zijn artikelen, preken en correspondentie en met herinneringen van zijn parochianen en vrienden. Wie was deze bijzondere persoonlijkheid?

| Archimandriet Boris Choltsjev.

Boris Choltsjev werd geboren in Orjól in een vrome Orthodoxe familie. Zijn grootvader was nog lijfeigen geweest en schilderde iconen.

Reeds als jongetje bleek dat hij graag boeken las en goed kon leren. Hij bouwde toen al een bibliotheek op en leende boeken aan vriendjes uit.

Wetenschap en geloof

In 1913 studeerde Boris Choltsjev “met een gouden medaille” af van gymnasium nr. 1 in Orjól en werd hij toegelaten tot de historisch-filosofische faculteit aan de keizerlijke universiteit van Moskou. Vanwege de chaos na de revolutie van 1917 en door zijn slechte gezondheid studeerde hij pas in 1920 af. Men vroeg hem docent te worden aan de universiteit van Orjól en later aan de universiteit van Moskou, waar hij zich met psychologie ging bezighouden en een dissertatie voltooide.

Naast zijn werk voor de wetenschap verdiepte

hij in Moskou ook zijn godsdienstige leven. Hij las veel in de Bijbel en werd parochiaan van de Nikolaaskerk “v Klennikach”, waar de bekende priester Aleksej Metsjov rector was. Hij bezocht het bekende klooster van Optina Pustin, waar hij o.a. kennis maakte staret Nektarij. Hij zegt over die tijd: “Ieder mens moet in zijn leven zijn kruis dragen, heeft zijn eigen Golgotha. Maar iedereen krijgt als troost ook zijn eigen Tabor. De ontmoeting met staret Nektarij was mijn Tabor”. Toen zijn dissertatie af was, zei Nektarij plotseling tegen hem: “Laat dat nu maar allemaal achter je en laat je tot diaken wijden in de Nikolaaskerk!” Zoiets kan eigenlijk alleen een bisschop voorstellen. Hij was niet getrouwd. Maar men zette zich

over dat bezwaar heen. In 1927 werd hij heime-lijk tot diaken gewijd en in 1928 door bisschop Arsenij (Zjadonovskij) tot priester met de taak vader Metsjov te helpen.

Verbanning en verborgen leven

In 1931 werd hij gearresteerd op verdenking van “lidmaatschap van een anti-Sovjet organi-satie, bestaande uit personen met een religieu-ze cultus”. Men veroordeelde hem tot vijf jaar verbanning en dwangarbeid, die hij op ver-schillende plaatsen onderging. Het kostte hem bijna het leven. Maar een arts herkende hem en hielp hem erdoor heen. In 1935 kwam hij vrij, ernstig verzwakt. Hij vestigde zich in de stad Rybinsk. Omdat hij de status van invalide had gekregen, hoefde hij de oorlog niet in.

Verborgen voor de buitenwereld bad hij veel en vierde heimelijk de eucharistie. Familieleden en bekenden uit Moskou woonden dat soms bij. Hij woonde in één kamer, die hij later deelde met twee van zijn zussen, die ontkomen waren uit het door de Duitsers belegerde Leningrad. In 1958 werd hij door de autoriteiten gerehabi-liteerd.

Het openbare leven

In 1948 kreeg hij de mogelijkheid om in de Aziatische republieken openlijk als priester te gaan werken. Bisschop Guri (Jegorov) benoem-de hem in Asjchabad en later in Fergán. De liturgie was het centrum van zijn activiteiten. Hij kon goed preken. In zijn preken en artikelen combineerde hij zijn kennis van de Bijbel en van de psychologie. Daarnaast besteedde hij veel tijd aan gesprekken met gelovigen. Hij bleef daarvoor in de kerk of nodigde mensen thuis uit. Hij doopte alleen volwassenen, nadat hij ze voldoende had voorbereid. Er kwamen allerlei mensen op af, ook baptisten en mos-lims. De moslims noemden hem “onze Russische mullah”. Soms pestten de autoritei-ten hem, bv. door hem te verbieden mensen thuis te ontvangen.

In 1953 benoemde aartsbisschop Ermogen (Golubjev) hem tot priester van de Maria Ontslapenis-kathedraal te Tasjkent. In 1955 werd hij tot monnik gewijd en rector van die parochie. Hij behield daarbij zijn naam Boris, omdat de bisschop vond dat hij altijd al als monnik geleefd had. In Tasjkent gebeurde het-zelfde als in Fergan. De kerk stroomde vol. Hij kwam daar op het juiste moment. Veel mensen hadden hun band met de Orthodoxe traditie al bijna verloren.

Het lijkt erop dat ver weg in Oezbekistan iets meer mogelijk was dan centraal rond Moskou. Het paste wellicht in de politiek van russificatie die de Sovjet-Unie daar bij vlagen probeerde door te voeren. Tijdens de Tweede Wereldoor-log had Stalin een deel van de industrie naar Oezbekistan laten verplaatsen. Het aantal etnische Russen was daardoor toegenomen. Er gingen zelfs enkele nieuwe kerken open, terwijl Chroesjtsjov elders kerken liet opblazen.

Het klooster dat naast de kathedraal stond was gesloten, maar een aangrenzende tehuis voor kinderen was er nog. Daar woonde vader Boris met drie religieuze zusters, die uit andere kloosters waren verdreven en uit de kampen waren teruggekomen. Hij had daar zijn biblio-theek en bleef studeren. Met een aantal pries-ters uit de regio richtte hij een studiekring op. In 1971 was zijn gezondheid zo slecht, dat hij niet meer kon dienen. Hij verhuisde naar Moskou, waar een bekende hem verzorgde tot hij in datzelfde jaar stierf.

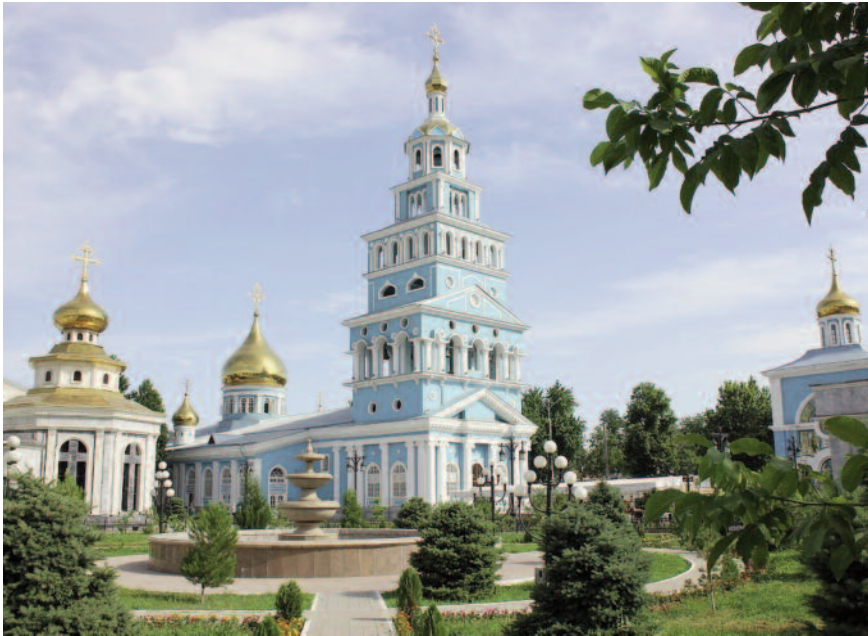
Wonderlijke herinneringen

Vader Pavel vertelde over vader Boris: “Hij had een zwakke gezondheid. Maar hij kwam iedere ochtend en iedere avond naar de kerk. Hij straalde daar als een kaars. Hij leidde de litur-gie ordelijk en streng”. “Hij preekte na bijna elke viering. Heel de intelligentsia van Tasjkent kwam luisteren.” Afgelopen mei haalde ook Vera haar herinneringen op: “Wanneer ik het moeilijk had, omdat mijn man in de gevangenis zat, zei hij altijd: ‘Blijf maar vertrouwen op God, en dan komt het allemaal goed’. Hetzelfde zei hij toen mijn zwangerschap van Anna en Ivan heel moeizaam verliep. En het kwam goed! Ze werden veel te vroeg geboren en wogen maar vier pond. Hij bad toen heel veel voor ons en vroeg elke dag hoe het ging. En ze hebben het toch gered. Dat zijn de wonderen, die ik in mijn leven heb meegemaakt.”

Barmhartigheid

Ter afsluiting citeer ik een preek van vader Boris over barmhartigheid, die hij hield op de 19^e zondag na Pinksteren, 18 oktober 1970: *“In de naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest.*

De lezing uit het Evangelie, die we vandaag tijdens de Liturgie gehoord hebben, bevat de woorden van onze Heer Jezus Christus: Weest Barmhartig (Lukas 6, 36). In onze harten is naast een gevoel voor barmhartigheid ook boosheid en haat. We moeten ons van de boosheid en de haat afkeren en

Uspenskiy-kathedraal (Maria Ontslapen), Tashkent, Oezbekistan
(Foto: GOL os / Wikimedia Commons).

kiezen voor de barmhartigheid. Het is opmerkelijk dat Christus ons niet alleen oproept barmhartig te zijn, maar ook uitlegt waarom we barmhartig moeten zijn. Laten we aandacht schenken aan de woorden van de Heer: weest barmhartig, zoals ook onze Vader barmhartig is. De hemelse Vader, de basis van ons leven, God, is de bron van de barmhartigheid.

De barmhartigheid is een algemeen geldend gebod. Ze is niet alleen een tijdelijk gevoel dat komt en gaat. De barmhartigheid is een norm, en de haat en de boosheid zijn een ziekte, een afwijzing van die norm. Als de Schepper barmhartig is, dan moet ook de hele schepping barmhartig zijn. Dat is het motief dat het heilig Evangelie ons toont. We moeten onthouden dat wij kinderen van God zijn en dat wij de Hemelse Vader moeten nabootsen.

Sommigen denken dat barmhartigheid zich beperkt tot uiterlijk handelen: iets goeds doen, en dat is het. Nee, barmhartigheid is veel meer dan concrete daden. Naast de uitwendige barmhartigheid is een innerlijke barmhartigheid nodig, de barmhartigheid van het hart. Wanneer we zien dat een mens gezondigd heeft, kunnen we teleurgesteld zijn en zo iemand veroordelen. Maar heilige mensen lijden juist met zo iemand mee en treuren dat hij in zonde vervallen is, als in een soort ongeneeslijke melaatsheid. Wanneer iemand ons beledigt, zijn we teleurgesteld en koesteren we wrok. Maar Gods heiligen zijn dan niet beledigd. Ze betreuren dat de belediger zich van God heeft verwijderd.

Heilige mensen helpen zo iemand met een liefdevol hart dat met veel inspanning tot stand is gekomen. Ze zijn niet vergeten dat alle mensen kinderen van God zijn en dat elk mens een levende goddelijke icoon is. Het is opmerkelijk dat wanneer de diaken, de priester of de bisschop rondgaat om te wieroken, hij niet alleen de iconen bewierookt, maar ook de mensen. Waarom? Omdat elke mens in zich het beeld van God draagt. Wanneer elke mens een levende icoon van God is, moet we ons welwillend tot hem verhouden.

De concrete iconen kunnen beschadigd zijn, vuil, en restauratie behoeven. Maar het zien van zo'n gehavende icoon wekt medelijden op. Precies zo is het ook met een levende icoon, met de ziel van een mens, die misschien gehavend en vuil is, maar toch een gevoel van medelijden kan opwekken. In onze omgang met mensen moeten we ons herinneren dat elke mens een levende icoon van God is. Wanneer we zien dat hij gezondigd heeft, moeten we hem niet berispen en vervolgen, maar betreuren dat de icoon van God beschadigd is. Wanneer we in ons hart de boosheid en de haat met wortel en al hebben verwijderd, wordt ons hart liefdevol. Laten we daarom bidden. Laten we het gebod van de Heer volgen. En wanneer we werkelijk zijn leerlingen geworden zijn, dan gaan we over naar een andere wereld, waarin we zonder ophouden Christus kunnen lofprijzen samen met zijn Vader, die geen begin heeft, en met de Heilige Geest. Amen."

Paul Baars

Het 'Katholieke Oosten' in drie delen

Voor mij staat de *Oriente Cattolico* 2017, uitgegeven door de Congregatie voor de Oosterse Kerken in het Vaticaan. Het zijn drie kloeke deeltjes in een fraai vormgegeven boekcassette. Deze bijzondere uitgave is ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van deze Congregatie voor de Oosterse Kerken, die in 1917 werd opgericht ten behoeve van de katholieke Oosterse Kerken. De congregatie geeft sedert 1929 *Oriente Cattolico*, het 'Katholieke Oosten', uit, een uitgave die zoals de naam al zegt ons informeert over de katholieke oosterse christenen. Vanaf 1929 zijn er vijf edities van de drukpersen gerold, de vierde en laatste vóór deze editie 2017 was die van 1974. Dat was een nuttig naslagwerk wanneer je op zoek was naar deze of gene gegevens over de oosterse katholieken.

Vergeleken met de eendelige editie van 44 jaar geleden is er veel wat met deze driedelige uitgave anno 2017 veranderd is, al was het maar kwantitatief: de nieuwe uitgave is tweeënhalf keer zo omvangrijk als de vorige. Hoewel veel van de oude opzet bewaard is gebleven is de verandering op vele punten een kwalitatieve verbetering. Een voorbeeld zijn de vele overzichtelijke kaarten in kleur, verspreid over het boek, waarop men kan zien waar de verschillende oosterse katholieke kerken wereldwijd gevestigd zijn.

Het eerste deel begint met zeven inleidende hoofdstukken (verhouding met de Kerk van Rome; het liturgisch erfgoed; de soorten oosterse katholieke kerken, *et cetera*). Het behandelt verder alle oosters-christelijke patriarchaten, grootaartsbisdommen en metropolieën. Deel twee gaat over de overige belangrijke bisdommen en instituten. Steeds wordt van deze of gene kerk of instelling iets van de geschiedenis verteld tot op heden. De liturgische tradities worden behandeld, de belangrijke religieuze ordes en congregaties ordes, maar ook de interkatholieke relaties, de oecumenische betrekkingen en bij voorbeeld de relatie met de islam. De verschillende hoofdstukken worden afgesloten met een Bibliografie. De meest recente statistieken van de oosterse katholieke kerken worden telkens ook in beknopte vorm gegeven, zij het dat die uit de aard van de zaak een beperkte houdbaarheidsdatum hebben. Het tweede deel bevat ook de illustraties, terwijl het derde deel als geheel de

1 *Oriente Cattolico* 2017 (Foto: G. van Dartel).

verschillende indices (bv. geografisch of van de illustraties) op het hele werk biedt.

Gerenommeerde auteurs, specialisten op hun respectieve vakgebieden, hebben aan deze uitgave meegewerkt.

Ook in Nederland zijn er de laatste decennia naast de reeds bestaande van oorsprong Russisch-katholieke Pokrofgemeenschappen meerdere oosters-katholieke parochies en geloofsgemeenschappen bijgekomen. Vaak zijn ze als emigranten-parochies voor velen wat aan het directe oog onttrokken binnen het bredere verband van de Rooms-katholieke kerkprovincie van Nederland. Überhaupt zijn de oosterse kerken in *communio* met de Kerk van Rome vaak nog een grote onbekende voor westerse katholieken. *Oriente Cattolico* 2017 biedt in drie delen een overzichtelijke presentatie van hen. Een nadeel van deze uitgave door een Vaticaanse congregatie is dat hij ook in de voertaal van het Vaticaan, het Italiaans, is. Een Engelstalige versie is in voorbereiding. Die zal ongetwijfeld toegankelijker zijn voor een Nederlands publiek.

Leo van Leijsen

Oriente Cattolico, T. I-III, Congregazione per le Chiese Orientali & Valore Italiano, 5. Edizione 2017. ISBN 978-88-97789-40-6.

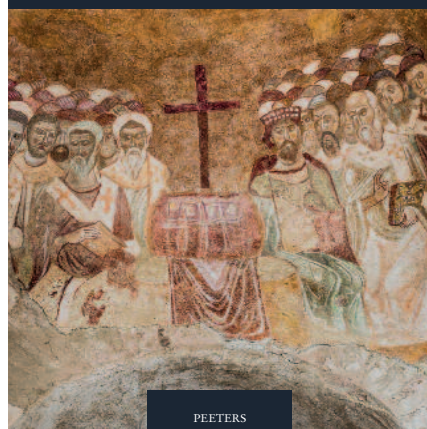
HANDBOEK OOSTERS CHRISTENDOM

Eind mei is het *Handboek Oosters Christendom* verschenen bij Uitgeverij Peeters (Leuven). Dit nieuwe handboek (ongeveer 950 pagina's) is onder redactie van Herman Teule en Alfons Brüning. Het is bedoeld voor eenieder die zich interesseert voor oosters christendom. Het biedt algemene hoofdstukken daarover, maar informeert ook over de verschillende oosterse kerken afzonderlijk en over andere deelonderwerpen. Met deze schat aan informatie beschikt men over aangepaste en toegankelijke literatuur over de fascinerende wereld van de oosterse kerken, hun geschiedenis en hun hedendaagse situatie.

Herman Teule en Alfons Brüning (ed.), *Handboek Oosters Christendom*, 2018, ISBN: 978-90-429-3474-0. Kostprijs €88,-.
Te koop via boekhandel of internet.

HANDBOEK OOSTERS CHRISTENDOM

Herman TEULE – Alfons BRÜNING (red.)

'HEB DE VREEMDE LIEF'

VREEMDELINGSCHAP EN GASTVRIJHEID IN HET VROEGE EN OOSTERSE CHRISTENDOM

Bêt Drāshā—Oosters Christelijk Leerhuis 2018, Seizoen XII

Vijf donderdagavonden: 20 september, 11 oktober, 1 en 22 november, 13 december 2018, met als thema's Vreemdeling op aarde, Abraham's gastvrijheid, Heb de vreemdeling lief, Eucharistie en gastvrijheid, Pelgrimeren.

Steeds worden naast de toepasselijke Bijbelpassages begeleidende teksten gelezen van oosterse en westerse Kerkvaders (zoals Johannes Chrysostomus, Origenes, Augustinus, Johannes Climacus) en oosterse liturgische teksten.

Bêt Drāshā -team: ds Paul van der Waal, Aline Verbaas en Leo van Leijssen.

Locatie: Grote Kerk (Protestantse Gemeente 's-Hertogenbosch), Kerkstraat 20, 5211 KG 's-Hertogenbosch.

Tijd: 19.45-22.15 uur.

Kerkbezoek: Zondag 18 november 2018, bezoek aan een Eritrees-orthodoxe dienst (onder voorbehoud).

Kosten: €70 (incl. reader, koffie/thee en kerkbezoek).

Opgeven en info (max. 20 deelnemers): secretariaat@oecumene.nl, 073-7370026.

U ontvangt bij opgave een factuur. Toelating tot het Leerhuis geschiedt op volgorde van aanmelding + betaling.

Byzantijnse liturgie XXII:

Eniggeboren Zoon

Het 'Eniggeboren Zoon' is een vast troparion (= korte hymne) in elke eucharistie in de Byzantijnse traditie. Het was ooit een in-tredezing, die veel later zijn huidige plaats pal na de zogeheten tweede antifoon verkreeg.

Het wordt wel het troparion van Justinianus genoemd, Byzantijns keizer van 527 tot zijn dood in 565. Volgens de Byzantijnse traditie is het immers door deze keizer geschreven, historisch gezien overigens discutabel. In ieder geval is het de keizer die achter de invoering zat van deze tekst in de Goddelijke Liturgie. De 6^e eeuw was een tijd waarin de theologische strijd rond de persoon van Christus nog lang niet geluwd was. Het Concilie van Chalcedon (451) had wel verklaard, dat Jezus "God en mens was zonder vermenging", maar de tegenstanders bleven ageren, ook om politieke redenen, zoals bijvoorbeeld de Armeniërs, Syriërs en Kopten. Sommigen benadrukten de godheid ('monofysieten', tegenwoordig liever miafysieten geheten), weer anderen onderstreepten vooral zijn mensheid ('nestorianen'). Keizer Justinianus die aan de kant van het Concilie van Chalcedon stond, zag hoe deze strijd dus niet alleen de Kerk verdeelde maar ook het Byzantijnse Rijk zelf.

Alleen al om politieke redenen was hem dus alles gelegen aan een verzoening tussen de twee partijen. De hymne kon wellicht de anti-chalcedonianen

overtuigen dat beide groepen, chalcedonianen én anti-chalcedonianen, hetzelfde geloofden. In ieder geval vinden wij deze hymne ook in de Syrische, Koptische en Armeense liturgische tradities.

*Eniggeboren Zoon en
Woord van God, Gij die
onsterfelijk zijt en het
op U nam om voor onze
redding vlees te worden
uit de heilige Theotokos
(Godbarende) en altijd
maagd Maria, die zonder
verandering mens
geworden zijt, werd
gekruisigd, Christus
God, die door de dood
de dood hebt vertrappt,
Eén van de heilige Drie-
eenheid, verheerlijkt
samen met de Vader en
de heilige Geest,
red ons.*

Dit troparion zet enkele hoofdpunten van het christelijk geloof kort bij elkaar, (overigens op een voorzichtige manier in overeenstemming met het Concilie van Chalcedon): een belijdenis van Gods Mens-

wording in Jezus, "... om voor onze redding vlees te worden...". Maar Jezus wordt ook als God beleden "... onsterfelijk ... zonder verandering mens geworden... ", m.a.w. mens wordend bleef Hij God, daarom "... Christus Gód ..."; "gekruisigd" en ook verzezen: "...die door de dood de dood hebt vertrappt", hiermee het paastroparion nazeggend: 'Christus verrees uit de doden. Door de dood vertrapte Hij de dood...'. En de Drie-eenheid staat erin: "Eén van de heilige Drie-eenheid". Het 'Eniggeboren Zoon' is hiermee een soort mini-credo aan het begin van de Goddelijke Liturgie.

Wat Justinianus precies voor ogen stond met de invoering van het 'Eniggeboren Zoon' is historisch niet met zekerheid te achterhalen, maar het idee van compromis en verzoening heeft niet gewerkt. Het schisma tussen chalcedonianen en anti-chalcedonianen werd niet geheeld. Pas sinds het einde van de vorige eeuw is oecumenisch vastgesteld dat het oude conflict meer om een verschil in bewoording ging dan om een werkelijk geloofsverschil. Het feit dat het 'Eniggeboren Zoon' al die eeuwen aan weerszijden van de scheidslijn gebeden bleef worden, is wellicht tegen wil en dank een traditie die dat inzicht bevestigt. Alleen daarom al is dit troparion nog altijd de moeite waard om in iedere Goddelijke Liturgie opnieuw gezongen te worden.

Leo van Leijssen

Pokrof

is een uitgave van:
katholieke vereniging voor
oecumene athanasius
en willibrord

